

Een morele plicht: een kernwapenvrije wereld

Een verslag van de ICAN Paris Forum

Karlijn Roex (4 maart 2020)

In 2020 bevind ik mij in de stad der Liefde op de dag van de Liefde: 14 februari. Dit jaar voor mij een nucleaire Valentijnsdag, of beter nog: een anti-nucleaire. Ik bezoek vandaag een tweedaagse conferentie van ICAN (*International Campaign to Abolish Nuclear Weapons*). Het programma was vol met allemaal interessante zaken waar ik een heel essay over zou kunnen schrijven. Omdat dit een blog betreft, maak ik even een selectie. Op de ICAN-webpagina zijn alle filmpjes nog te bekijken [1].

Het licht in donkere tijden

Ik ben in de lichtstad om te zoeken naar het licht in donkere tijden, zoals de titel van de lezing van Setsuko Thurlow heet. Als iemand namelijk iets weet van de impact van nucleaire wapens, dan is het Thurlow wel. Zij heeft als dertienjarig meisje het bombardement op Hiroshima overleefd. “I have a moral duty to speak. Because I have seen what these bombs can do.” – het is de zin die ik bij vele bom-overlevenden die zich bewust uitspreken, heb teruggehoord. Het is een zin die me blijft inspireren, aanmoedigen, waar een onverslaanbare energie uit stroomt. “*Moral duty*”.

Onverwoestbaar weet deze sterke oude vrouw telkens weer haar verhaal te doen. Enkele keren moet ze pauzeren om een diepe zucht uit te slaan. De beelden die zij nu voor zich moet zien, daar kan mijn voorstellingsvermogen niet bij. Maar ze weet het onuitspreekbare toch zodanig te verwoorden dat wij ons allen in die zaal wel beseffen, dat zoiets nooit meer mag gebeuren. Ze beschrijft hoe de verkoolde en gesmolten resten van waarschijnlijk haar zusje en neefje zijn teruggevonden. Dat beeld, en ze pauzeert weer even, dat blijft haar voortstuwen: als beeld van kinderen die eindigen als onschuldige oorlogsslachtoffers. Ze beschrijft het lot van de schoolkinderen die 's ochtends vroeg bij hun verplichte straatarbeid werden verrast en volop werden blootgesteld. Kansloos.

Precies in de periode dat zij in de Verenigde Staten gaat studeren, voeren de VS experimenten met kernwapens uit bij de Bikini en Marshall eilanden. Ze richten veel schade aan, omwonenden laten dezelfde symptomen zien van bestraling. Thurlow uit zich kritisch over kernwapens, waaronder in een universiteitsblaadje, waarop studenten haar gaan intimideren. “Ga maar terug naar je eigen land” – krijgt ze te horen. Ze moet zelfs onderduiken bij een professor. Het is heel schokkend om te horen, dat je nota bene als *survivor* niet wordt gehoord.

Ze sluit af op het podium met een spandoek met daarop de namen van de kinderen. “Allen waren zij mensen met hun eigen dromen en persoonlijkheden. Allen. En allen zijn zij weggevaagd.”

Van de heilige gebergten tot aan de as van Hiroshima

Leona Morgan, een *indigenous community* activist in het westen van de Verenigde Staten, vertelt over een strijd waar ik relatief onwetend over was: de massavernietigende keten van nucleair kolonialisme. Aanwezige ICAN-medewerker Susi Snyder plaatste hier een treffende, samenvattende tweet over: “Van de uranium mijnen bij Mountain Taylor tot aan de as van Hiroshima. Landen met kernwapens delegeren de vreselijke effecten van deze wapens naar rechteloze gemeenschappen ver weg.” [2] Dit is een tendens die ik nota bene al wilde aankaarten in een volgend boek. Als ik de jonge, bevlogene Morgan hoor praten, krijg ik de neiging om naar de regio toe te reizen en de strijd tegen deze keten te ondersteunen. Gebergten die heilig zijn voor de oorspronkelijke bewoners van het gebied, zijn vervolgens niet alleen onteigend door de Europese imperialisten, maar vervolgens ook benut voor uraniumwinning en -verrijking. Dit verrijkte uranium wordt vervolgens benut voor de productie van kernwapens, waaronder de Hiroshima bom. Een cynische werkelijkheid die zelfs de distopieschrijver niet had kunnen bedenken: een mineraal afkomstig uit een heilig gebergte is gebruikt voor het creëren van een hel op aarde elders – om de Amerikaanse en westers suprematie in de wereld te vestigen en te handhaven. In de productieketen van kernwapens zijn de oorspronkelijke bewoners van deze Amerikaanse regio, verschillende ‘indigenous communities’, blootgesteld aan radioactieve straling. Opgeofferd voor deze suprematie dus.

In 1945 zijn er kernwapens getest in een gebied in New Mexico dat zogenaamd verondersteld werd ‘onbewoond’ te zijn. De oorspronkelijke bewoners, de zogenoemde ‘Downwinders’, hebben een zware prijs moeten betalen voor die experimenten: het leven in een zwaar bestraald gebied. Hun verhaal is grotendeels genegeerd gebleven, en is te lezen in het artikel ‘75 Years ignored’ uit het magazine *Inkstick* [3]. Eigenlijk zouden we dit jaar, in 2020, naast 75 Hiroshima en Nagasaki, ook 75 jaar Downwinders moeten herdenken.

Het persoonlijke is politiek

Het was mijn gezelschap en ikzelf al opgevallen dat er, vergeleken met bijvoorbeeld conferenties van politici en beleidsmakers, vandaag relatief weinig witte mannen rondlopen. Er is gedurende de gehele conferentie veel aandacht voor de strijd tegen racisme, neokolonialisme en (cis-)seksisme. Erg sterk vond ik Karlene Griffiths Sekou, die *Black Lives Matter* vertegenwoordigde in een panel. De groepen die het hardst geraakt worden door een bepaald thema, moeten ook aan de voorgrond staan in de strijd. Anders nemen andere groepen, bevoorrechte groepen met meer macht, de strijd en prioriteiten over – ook al is dat goedbedoeld.

Sekou’s betoog is ontzettend inclusief. Degenen met een andere huidskleur, gender identiteit, of een andere ‘ability than the norm’ (in Nederland wordt nog veelal gesproken over ‘mensen met een beperking’), die staan vaak nog aan de marges van sociale bewegingen. Ook in Black Lives Matter – stelt ze. Ik herken het maar al te goed, en het is één van de zaken die ik aankaart in een artikel dat ik toevallig die week nog had afgerond. We moeten een beweging bouwen, zegt Sekou, die ook de allerarmsten meeneemt, en kinderen, et cetera. Als we behoren tot degenen die al veel langer onderdrukking ervaren, is het zaak om bruggen te bouwen met mensen die nu pas gaan merken dat zij ook op allerlei fronten risico’s lopen,

bijvoorbeeld omdat de middenklasse aan het verdwijnen is. Met betrekking tot het nucleaire thema, betekent dit dat we de boodschap simpel en menselijk moeten houden. Dichtbij het persoonlijke.

Sekou vertolkt de slogan die ik de avond ervoor nog op een muur gekalkt zag: het persoonlijke is politiek. En het politieke is persoonlijk. Het is makkelijker om mensen te mobiliseren, stelt Sekou, als ze een emotie voelen bij je goede zaak: ze identificeren zich persoonlijk mét die dreiging, en daarom vinden ze het waard om tijd en middelen te steken in de ontwapeningsstrijd. Dat werkt niet als ons geleerd blijft worden dat we allen afzonderlijke individuen zijn die, als ze hard werken, recht hebben op dingen waar anderen geen recht op hebben; dat we allemaal uitwisselbare concurrenten zijn. Ieder leven heeft daarentegen waarde op zichzelf. We zijn hyperverbonden. We zijn eigenlijk allemaal niet vrij zolang bepaalde groepen niet vrij zijn, omdat ze bijvoorbeeld in vreemdelingendetentie zitten. Als bepaalde groepen onder schot staan, betekent dat eigenlijk dat we allemaal niet veilig zijn. Ja, we zijn allemaal verschillend. Maar als we niet de capaciteit ontwikkelen om met deze verschillen om te gaan, dan kunnen we geen solidariteit ontwikkelen. En deze solidariteit is hard nodig, juist nu de wereld zo gevaarlijk is. Ineens zie ik een onbewuste logica achter mijn combineren van de anti-kernwapenstrijd met de strijd voor ruimte voor anders-zijn. 's Avonds in de hotelkamer wordt die logica nog eens onderstreept, als ik tijdens het websurfen opeens stuit op een oud New York Times artikel over mogelijke radioactieve experimenten bij kinderen met een beperking [4]. Het zijn echt steeds de gemarginaliseerden, rechtelozen en onteigenden die de meeste nucleaire klappen krijgen.

Lokaal en persoonlijk

Vaak lijkt de kernwapenkwestie zo ver van je bed. Maar juist lokaal wordt vrede gebouwd, door lokale overheden en gemeenschappen die daarin een cruciale rol hebben – wordt ons verteld. Steden zijn niet meer zozeer loyaal aan de staat ‘waar ze toe behoren’, maar aan de belangen die ze delen met andere steden – waar ter wereld dan ook. En één van die belangen is om niet vernietigd te worden door welke staat dan ook, inclusief door hun eigen staat die bereid zou zijn om een (kern)oorlog te wagen. Steden gaan zich organiseren voorbij de verboden grenzen van de Koude Oorlog. Dat is de gedachte achter het *Cities Appeal* dat ICAN in het leven heeft geroepen. Eén aanwezige burgemeester benadrukt ook het belang om als steden 26 september te kiezen als belangrijke dag om vrede en geweldloosheid te vieren. Die dag was de dag dat de Rus Stanislav Petrov de wereld redde van een mogelijke kernoorlog, door in 1983 niet op die knop te drukken. Dit jaar wil ik daar extra aandacht voor vragen.

De nucleaire dreiging is niet ver van ons bed. De nucleaire dreiging is overal. Ze zit in je portemonnee, in de banken die je kiest om je salaris op te laten storten. Ze zit in je pensioenfonds. Maaike Beenes van PAXvoorvrede en het project Don't Bank on the Bomb vertelt over hoe ze het ambtenarenpensioenfonds ABP overtuigden om de pensioenpot uit de kernwapens te halen. Ze herinnerde brandweerlieden eraan dat zij de *first-responders* bij uitstek zijn bij een atoomaanval. Vervolgens maakte ze de absurde realiteit kenbaar dat juist hun pensioengeld ironisch genoeg wordt gebruikt voor de productie van deze bommen. Daardoor kregen vele brandweerlieden kritische vragen, die ze voorlegden aan het ABP. Het

absurde kenbaar maken brengt kritiek in beweging en maakt het effectief – dit is heel erg Peter Sloterdijk, bedenk ik me.

Praten over het eind van de wereld

Hier zat ik dan, in de stad waar ik het eerste wereldlicht zag, om vervolgens te praten over het mogelijke einde van de wereld. Althans, zo luidde de titel van één van de panels: ‘Talking about the end of the world’. Julie Tenenbaum, van het Internationale Rode Kruis, legt ons gedetailleerd en concreet uit wat voor effecten een hedendaagse nucleaire aanval zou hebben hier in Parijs. Tegenwoordig zijn bommen 500 keer krachtiger dan de ‘Hiroshima-bom’ gebruikelijk binnen arsenalen. Dat er tevens een opkomst is aan zogenoemde ‘kleinere’ bommen, de zogenoemde ‘low yield’, is gevaarlijk – zegt ook nobelprijswinnaar en oprichter van ICAN, Rebecca Johnson. Er wordt in regeringskringen gesproken te bagatelliserend over deze bommen: ‘small nukes’, ‘useable nukes’. Daardoor is de inzetdrempel bij deze nucleaire wapens veel lager. Naast intentioneel gebruik, waarschuwt Johnson ons voor onbedoelde detonatie van de bom. Er gebeuren ongelukken. Ze informeert ons dat er op Groenland en in Spanje al eens per ongeluk nucleaire wapens zijn gedropt. “Velen van jullie wisten daar waarschijnlijk niet eens van.”

Professor Alan Robock, klimatoloog bij Rutgers University, wijst ons op de vele neveneffecten die zelfs een lokale kernoorlog kan hebben. Als het conflict tussen kernwapenstaten India en Pakistan bijvoorbeeld zou escaleren tot zoiets, zouden beide landen nog een decennium lang kunnen worden geteisterd door mislukte oogsten door een ‘lokale nucleaire winter’. En mislukte oogsten zijn weer een vonk voor verdere conflicten.

Aan het eind van de dag krijg ik een paniekaanval in stilte, en de dingen die ik schrijf zou ik later gaan verwerken in theaterstuk. Sluimerende paniek over de bom heb ik al langere tijd, maar deze middag gaat het ook specifiek over onmacht en mijn rol. Er wordt steeds benadrukt dat ‘time is running out’, waarbij het letterlijk gaat over de tijd van een panel. Maar ‘time’ is ook in fundamentele zin ‘running out’ – voor wie de *Doomsday Clock Statement* van de *Bulletin of the Atomic Scientists* nog niet heeft gekeken dit jaar [5]. Volgens hen is het 100 seconden voor twaalf, waarbij twaalf uur de Apocalyps vertegenwoordigt. Dus hoe ga ik mijn tijd en energie zo effectief mogelijk besteden? Ja, ik wil schrijven, natuurlijk! Maar in welke hoedanigheid? Als wetenschapper, beleidsmaker, als onafhankelijke denker? Onderzoek? Of artistiek? Allebei? Moet ik terug het wetenschappelijk onderzoek in? Nah, niemand neemt mij meer serieus in de wetenschap – denk ik pessimistisch. Wil ik toch meer de artistieke kant op? Ik was immers al die richting op gegaan, onbewust. En ik voelde zowel twijfel als bevestiging voor die ingeslagen richting bij het panel met de ‘political artists’. Schrijver en beleidsexpert Lovely Umayam vertelt hoe ze zich vervreemd voelde in de wereld, en toen weer haar artistieke kant herontdekte. Nu zet Umayam de vlammeende pen in voor de weg naar ontwapening.

De boodschap aan het eind van de conferentie zal luiden dat ieder een eigen manier om die weg te bewandelen. Terwijl sommigen zich thuisvoelen aan de tafel met afgevaardigden van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, ketenen anderen zich liever vast aan de hekken van een militaire basis. Weer anderen zetten kunst in. Ikzelf denk dat objectief wel vast te stellen is dat de ene tactiek wel degelijk effectiever is dan de ander. Gegeven dat het 100 seconden voor twaalf is, kunnen we daar dan ook morele oordelen uit halen over een tactiek-keuze. Simpelweg alleen maar doen wat je ‘leuk’ vindt is bemoedigend, maar helaas toch wat te makkelijk. Je hart helemaal niet laten spreken is ook weer niet verstandig. Je moet een *drive* kunnen voelen. En wat je hart ingeeft past meestal het best bij je. Maar

je moet ook goed kijken naar je kwaliteiten, je netwerk en middelen, en de huidige context. Als het publiek feitenmoe is geworden en de discussie te abstract, dan zullen meer onderzoeksrapporten niet helpen. We hebben dan juist meer kunst nodig en persoonlijke narratieven om mensen op een emotioneel en humaan niveau, überhaupt weer in contact te brengen met waar het hier eigenlijk over gaat. Dat schrijf ik ook in *Parool* [6].

Dat het vergaren en verspreiden van wetenschappelijke kennis helemaal geen zin meer zou hebben, voert ook weer te ver als conclusie. Professor Robock vertelt dat wetenschappers van zowel Russische als Amerikaanse zijde de wereldleiders ertoe aangebracht hebben de Koude Oorlog te doen eindigen – toen zij waarschuwden voor een nucleaire winter bij een kernoorlog.

In de avond, met mijn hoofd nog steeds zoekend over de richting die ik op moet, krijg ik opeens uit het niets een mailtje van een theater-hobbyist. Of ik mee wil doen met een show waarin we festivalpubliek verrassen met een ‘nucleaire de-contaminatieprocedure’ – met knalgele bus, beschermingspakken en alle toeters en bellen. Een project dat overigens op zichzelf apolitieke motieven heeft en vooral gericht is op de verveling doorbreken van de alledaagse routine. Maar met groot ‘risico’ op – tja – politieke neveneffecten. Ik heb het antwoord volgens mij gekregen: ik ga de artistieke kant op!

De strijd verpersoonlijken

Niets kan zoveel prikkelen als kunst en persoonlijke ervaringsverhalen door mensen met een onuitdoofbare ‘moral duty’. Er worden deze dagen wél zorgen geuit over het wegvallen van de mensen die überhaupt dit persoonlijke ervaringsverhaal kunnen vertellen. De *hibakusha*, degenen die de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki hebben overleefd, worden erg oud. Hoopvol is weer de ontmoeting met een jongedame uit Nagasaki, die kleindochter is van zo’n *hibakusha*. Hoewel zij belemmeringen ervaart bij het vertellen van het ervaringsverhaal – ze is immers zélf geen getuige – voelt ze een grote morele drang om het verhaal van de *hibakusha* te verspreiden. In april komt ze naar Nederland om 16 april te spreken op de Nijmeegse expositie- en lezingenreeks ‘Suffering that Matters’ [7] en op enkele scholen. Haar ontmoeten was ontzettend inspirerend!

De tweede dag ben ik allang weer gekalmeerd van de paniekaanval op de eerste dag. En dan staat een Britse oudere mevrouw op om een vraag te stellen, aan het eind van de middag. Ze is in paniek, zegt ze. Wat voor hoop is er nog? Wat kunnen we doen? De dag is ten einde, en deze mevrouw heeft behoefte aan houvast, een *take-home*. Quiet desperation is not the English way. Not anymore. Noteer ik. Hoe hopeloos is het dán gesteld met onze toekomst? Als zelfs de kalme Britten gaan panieken? Alle gekken op een stokje: haar geuite paniek, met trillende stem, was een enorme emancipatie voor mij. Ik was niet de enige hier die (gisteren) wit wegtrok. En volgens anderen die ik sprak, waren er wel meerderen in de zaal. Door haar moedige uitspreken en eerlijkheid, voelden zich mogelijk een hoop aanwezigen zoals ik zich gesterkt. Solidair. Verbonden. De vrouw kreeg gelukkig een heel mooi, bemoedigend antwoord – toch een hele prestatie op een conferentie over de nucleaire dreiging.

Tenslotte werden we verrast door een theaterstuk van de Japanse actrice en theatermaker Sachiko Hara, die tegenwoordig in Duitsland woont. Het theaterstuk heet ‘Hiroshima Monster Girl’ en het gaat over – uiteraard – het bombardement op Hiroshima. Maar het gaat ook over het sociale stigma dat overlevenden bleef kwellen [8]. Dat maken we mee via de ogen van een jong meisje. En toen wist ik dat dit precies was wat ik zocht. Ik wilde dit jaar namelijk het bombardement op Hiroshima en

Nagasaki onder de aandacht brengen in Nederland, maar wist nog niet hoe. Toen Hara aangaf dat je haar kan 'boeken', wist ik met welk actiepoint ik naar huis ging. Ik moest en zou dit theaterstuk naar Nederland brengen (en wil jij meedenken, stuur me dan een mailtje: info@karlijnroex.net). Dit gaat gewoon gebeuren! Rond de belangrijke dag van 26 september! Inmiddels heb ik contact met Hara en ook zij is meer dan bereid. Zoals Thurlow zegt: het verhaal moet verteld blijven worden.

We gaan de strijd verpersoonlijken! Het is onze morele plicht.

Linkjes en bronnen

- [1] ICAN conferentie-webpagina <https://paris.icanw.org/>
- [2] Tweet van Susi Snyder: <https://twitter.com/susisnyder/status/1228253596023742465?s=20>
- [3] Inkstick <https://inkstickmedia.com/75-years-ignored/>
- [4] New York Times <https://www.nytimes.com/1994/01/14/us/2-recall-1949-radiation-tests-on-them.html>
- [5] Doomsday Clock Statement 2020 van de Bulletin of the Atomic Scientists <https://thebulletin.org/doomsday-clock/current-time/>
- [6] Parool <https://www.parool.nl/columns-opinie/discussies-over-feiten-gaan-ons-niet-beschermen-tegen-kernwapens~bd57d335/>
- [7] Lezing 16 april bij de reeks *Suffering that matters* <https://www.besiendershuis.com/sufferingmatters-programma#nagasaki>
- [8] Sachiko Hara's show <https://www.facebook.com/SachikoMonster/>